

Yer Üzerine: Felsefi Hermenötik Bir Yaklaşım

Salih Yıldırım* & Münür Bilgili**

Öz

Bu çalışma, coğrafyanın en temel kavramlarından biri olan yeri (*place*) ele almaktadır. Son yıllarda coğrafi disiplinde mekân (*space*) ana kavram haline gelmişse de yer önemli bir kavram olarak varlığını sürdürmektedir. Yer, bizim anlam verdiğimiz ve aynı zamanda anlam bulduğumuz bir olgudur. Yeri dikkate almayan coğrafi analizler doyurucu olmayacağı gibi eksik kalacaktır. Zira yaşamımız, yer ile birlikte var olmaktadır. Yer ve insan birbirinden ayrı bir şekilde varlığını sürdürmemektedir. Her ikisi de birbirinin içine gömülerek varlıklarını devam ettirmektedir. Çalışmada yeri anlamak ve yorumlamak için felsefi hermenötik yaklaşımdan yararlanılmıştır. Zira hermenötik yaklaşım yorumlama merkezlidir ve anlama odaklanmaktadır. Ayrıca hermenötik yorumlamada dil, yaşanan tecrübeler, tarih ve hermenötik döngüden faydalanılmaktadır. Bu nedenle, yerin ontolojisini ve epistemolojisini ele alırken bize kılavuzluk eden en önemli yaklaşım felsefi hermenötik olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yer, Felsefi Hermenötik, Yer Ontolojisi ve Epistemolojisi, Topolojik Kavramlar, Yorumlama.

On Place: A Philosophical Hermeneutic Approach

Abstract

This study deals with place, which is one of the most fundamental concepts in geography. Although space has become the main concept in the geographical discipline in recent years, place continues to exist as an important concept. Place is a phenomenon to which we give meaning and at the same time from which we draw meaning. Geographical analyses that do not take place into account will be unsatisfactory and incomplete, considering that life exists together with place. The earth and human beings do not exist separately from each other; both continue their existence by being embedded in each other. In the study, the philosophical hermeneutic approach was utilized to better understand and interpret place in that the hermeneutic approach is mainly interpretation-centered and focuses on understanding. It also employs language, lived experiences, history, and the hermeneutic cycle in hermeneutic interpretation. Therefore, philosophical hermeneutics has been the most important approach that has guided us in dealing with the ontology and epistemology of place.

Keywords: Place, Philosophical Hermeneutics, Ontology and Epistemology of Place, Topological Concepts, Interpretation.

*Sorumlu Yazar: Dr., Öğr. Üyesi | Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi ABD | salih.yildirim@marmara.edu.tr | ORCID: 0000-0003-4952-3788
DOI: 10.36484/liberal.1402268

**Doç. Dr. | Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi ABD
munur.bilgili@marmara.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6841-4926
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 29, Sayı:114, Bahar 2024, ss. 119-138.
Gönderim Tarihi: 8 Aralık 2023 | Kabul Tarihi: 26 Mart 2024

Giriş

Yer kavramı mekân, peyzaj, bölge, doğa ve çevre gibi coğrafyanın en temel kavramlarından biridir. Yer, tanımı ve kullanımı bağlamdan bağlama göre değişiklik gösterse de, yaşamlarımızın, tecrübelerimizin, kimliklerimizin, pratiklerimizin ve anlam dünyamızın çok önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Parça sözcüğü ile yerin sadece fiziki özelliklerine ve varlığına vurgu yapılmamaktadır zira *yer* bundan çok daha fazlasıdır. Yersiz insan, yersiz coğrafya, yersiz yaşam, yersiz tecrübe ve yersiz bir bilim yapmak mümkün değildir. 1990'lı yıllardan itibaren sosyal bilimlerde ve dolayısıyla coğrafyada yaşanan *mekânsal dönüş* yer kavramını ikinci plana atmış ve onu fazlasıyla gölgelemiştir. Bu süreçte, mekân coğrafyanın ana omurgası ve coğrafi bakışın temeli haline gelmiş, buna karşın yer daha sübjektif olarak değerlendirilmiş ve olgulara açıklama getirme potansiyeli mekâna göre daha sınırlı görülmüştür. İngilizce literatürde *space* olarak geçen ve Latince *spatium* kelimesinden türemiş olan mekân; hareketlilik, dinamizm, dönüşüm ve yenilik kavramları ile eşlenmiş ve Başaran (2023) tarafından uzay, uzam ve yer ile ilgili bütün boşlukları kapatan bir kavram olarak görülmüştür. Yer ise daha statik, arkaik, anlamı sınırlı ve öznel olarak algılanmıştır. Yaygın kabul görse de bu görüş tam olarak gerçeği yansıtmamakta ve yerin önemini küçümsemektedir. Bununla birlikte anlam ve kimlik üreten *yer*; insan deneyimlerinin merkezinde yer alır ve onun yaşamını, kimliklerini ve pratiklerini şekillendirir.

Yer kavramı mekânla yakından ilişkili olsa da bu çalışmanın amacı mekân ve yer arasındaki ilişkisellik, farklılık ve benzerlikler değildir. Mekân ve yer arasındaki ilişkisellik üzerine odaklanan çalışmalar literatürde mevcuttur (Tuan, 1974, 1977; Buttimer ve Seamon, 1980; Harvey, 1993; Bilgili, 2016; Usta, 2020). Bu nedenle, çalışma bütünüyle yer kavramı üzerinedir. Makale boyunca zaman zaman bağlam gereği mekâna değinilse de esas amaç hermenötik açıdan yere odaklanmak ve onu yorumlamaktır. Bu noktada ilginç olan ise hermenötik ile sıkı bir ilişkisi olan *fenomenoloji* temelli coğrafi çalışmalar hem İngilizce hem de Türkçe literatürde oldukça yaygın olmasına karşın hermenötik odaklı coğrafi çalışmalar hem Türkçe literatürde çok zayıf hem de İngilizce literatürde oldukça kısıtlıdır. Örneğin, Batı'da hümanistik coğrafya geleneği içinde fenomenoloji geniş bir yer bulurken hermenötik neredeyse görünmezdir. Hermenötik yaklaşımın coğrafya için çok önemli felsefi akım olduğunu ve bu akımın coğrafi analiz ve sentezleri önemli oranda zenginleştirceğini düşünüyoruz. Bu nedenle, çalışmanın temel iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Türkçe literatürde oldukça eksik olan hermenötik yaklaşımı daha geniş bir şekilde tanıtarak coğrafi disiplin içine taşınabilir

olduğunu göstermek; ikincisi ise yaklaşımın coğrafyaya taşınabilirliğini disiplinin en önemli kavramlarından biri olan *yer* üzerinden ele alarak yorumlamaktır. Çalışmada, felsefi hermenötik ayrıntılı bir şekilde açıklandıktan sonra felsefi hermenötik yaklaşımından faydalanılarak yerin ontolojisi ve epistemolojisi ele alınmıştır. Yer ve ontolojisi alt başlığını yerin epistemolojisi izledikten sonra sonuç kısmına geçilmiştir. Literatürde yer ve ontolojisi daha az ele alındığı için bu bölüm daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Felsefi Hermenötik

Hermenötik, anlama ve yorumlama üzerine odaklanan felsefi bir yaklaşımdır. Kısaca yorumlamaya konu olan her şey hermenötiğin alanına girmektedir. İlk olarak kutsal kitaplar ve dini kaynakların¹ yorumlanması şeklinde ortaya çıkan hermenötik daha sonraki dönemlerde bilim, sanat ve edebiyat alanlarında pratik edilen felsefi bir yaklaşıma dönüşmüştür. Hermenötik; her türlü metin, söylem, olgu, eser ve diyalogun yorumlanması anlamına gelmektedir. Modern hermenötik yaklaşımın kurucusu olarak görülen Hans-Georg Gadamer (2004) kendi hermenötik yaklaşımını *felsefi hermenötik* olarak adlandırmış ve diğer hermenötik yaklaşımlardan (teolojik, fenomenolojik, hukuki, hermenötik) farklılaştırmıştır. Günümüzde Gadamer'in felsefi hermenötik yaklaşımını hermenötiğin merkezine yerleşmiş ve genellikle sosyal bilimlerde felsefi hermenötik ile hermenötik eşanlamli kullanılır hale gelmiştir. Çalışmanın başlığında ise daha açık olmak adına felsefi hermenötik kavramını kullanmayı tercih etmemize karşın yalnızca hermenötik şeklinde kullanımı da oldukça yaygındır.

Hermenötik yaklaşımına göre, her yorumlama anlamayı içerir ve her anlama eylemini gerçekleştirirken yorumlamada bulunuruz. Sosyal bilimlerin en önemli amaçlarından biri anlamak ve yorumlamaktır zira fen bilimleri daha çok *açıklama* (explanation-daha çok neden-sonuç ilişkisi) üzerine odaklanırken sosyal bilimler *anlama ve keşfetme* (understanding and exploration) merkezlidir.² İster bilinçli ister bilinçsiz olsun sürekli olarak anlam arayışında olan varlıklarız. Bu anlam arayışı daha küçük yaşlarda başlamaktadır. Henüz konuşma yeteneğine sahip olmayan bir bebek, bakışları, jestleri ve mimikleri aracılığıyla iletişim kurarak karşındakilerin ne demeye çalıştığını anlamaya ve kendisini anlamaya/anlatmaya çabalar. Bebek, hem anlamak hem de

1 Teoloji alanında, kutsal kitapların ve dini kaynakların hermenötik yaklaşım ile yorumlanması günümüzde de yaygın olarak pratik edilmektedir.

2 Sosyal bilimlerde de neden-sonuç ilişkisi yer almasına karşılık anlamak ve anlamaya dönük bakış açıları daha baskındır. Diğer taraftan, fen bilimleri için, anlam üzerine odaklanan yaklaşımlar bulursa da neden-sonuç ilişkilerini inceleyen yaklaşımlar daha merkezi konumdadır.

anlaşılma istemektedir. Bu süreç konuşmanın öğrenilmesiyle hızlanmaktadır. Çünkü iletişimin en güçlü aracı dil edinilmeye başlanmış, anlama kapasitesi artmıştır ve yeni konuşmaya başlayan bir çocuğun sorduğu soruların neredeyse sonu gelmemektedir. Bu sorular sıklıkla şöyledir; Bu ne demek? Neden? Niye? O ne demek? Cevap verdiğinizde ise cevaba karşılık yeniden *neden* sorusuyla karşılaşabilirsiniz. Bu tür soruların milyonlarcası her gün soruluyor ve sorulmaya devam edilecek zira her birimiz *homo-interpretan*'ız (Michel, 2017). Yani sadece insan değil, yorumlayan insanız ve sürekli olarak anlam arayışındayız. Herhangi bir şeyi her zaman doğru ya da yanlış anlama ihtimalimiz vardır; ancak *anlama/anlamlandırma isteğimiz* ihtimal değil kesin olandır. Merleau-Ponty'in (2012) dediği gibi *anlama mahkûmuz (condamné au sens)* çünkü bu dünyada yaşıyoruz ve anlamak istiyoruz. Anlamın var olup olmaması bir yana, yaşadığımız sürece anlam arayışına devam edeceğiz.

Hermenötik yaklaşımda yorumlayan ve yorumlanan arasında sıkı bir ilişki vardır. Araştırmacı kendi fikirleriyle yorumlamaya katkıda bulunabilir; ancak aynı zamanda karşı yorumlamalara açık olmalıdır. Hermenötik, sen ve *öteki* üzerine odaklanır. Buradaki "öteki" yorumlamaya konu olan bir kişi, bir metin veya bir diyalog olabilir. Sen, yorumlamaya katkı sağlarken diğerinin de senin yorumlamalarına karşı argüman geliştirmesine açık olmanı bekler (Schmidt, 2006). Ne kendi yorumundan tamamen vazgeçmeni ne de diğerinin yorumunu tamamen kabul etmeni ister. Her iki tarafın da *kendindeki diğeri* keşfetmesini ister. Kendindeki öteki, sana yabancı olan ve henüz karşılaşmadığıdır. Hermenötik; bu bağlamda daha iyi yorumlamaya ulaşmak için *kendine yabancı* olmanı ve kendinde var olmayanı anlamını beklemektedir. Burada, kendine yabancı olma kavramının sahip olduğumuz kimlikler ile ilgisi yoktur. Sadece farklı olanı; sende olmayanı anlamak için geliştirilen bir yorumlama tekniğidir. *Sen* ve *diğer*'den birisi yorumlamada baskın olmamalıdır. Eğer olursa; diyalogun yerini monolog alır ve yorumlama sekteye uğrar (Davey, 2006). Yani, ne sen diğeri olacaksın ne de diğeri sen olacaktır. Hermenötik diyalogda hem sen hem de diğeri farklı yorumlar karşısında değişmeli ve kendinde olmayanı bulmalıdır. Diğeri olmayacak; ancak değişecek, dönüşecek ve bu değişime açık olacağız. Bu durum, Gadamer'in (2004) ünlü deyişiyle *ufukların kaynaşması (fusion of horizons)* olarak adlandırılmaktadır. Elbette, buradaki ufuklar hermenötiğe konu olan farklı bakış açıları ve yorumlamalardır. Bu nokta, hermenötik yaklaşımı fenomenolojiden ayıran en önemli özelliktir. Zira fenomenolojik yaklaşım, araştırmacının olguları ele alırken sahip olduğu bütün teorik yaklaşımlardan ve yorumlamalardan olabildiğince kaçınmasını ister. Fenomenolojinin bu özelliği *epoché* olarak adlandırılmaktadır. Fenomenolojinin aksine hermenötik, araştırmacının mümkün olduğu

kadar yorumlamaya müdahil olmasını ve *epoché*'nin mümkün olamayacağını ileri sürmektedir. Araştırmacının katkısıyla olguların çok daha kapsayıcı bir şekilde yorumlanacağı düşüncesindedir ve ufuklar kaynaşmalıdır. Bu noktayı, hermenötik yaklaşımın en güçlü yanı olarak görebiliriz.

Hermenötik *diğeri* dikkate aldığı için doğal olarak etik bir yaklaşımdır. Zira anlamı oluşturan sadece bizler değiliz. Anlam bireyler (özneler) arası etkileşimlerle yani *intersübjektif* bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, hermenötik diyalektik yerine *diyaloğu* tercih eder. Eski Yunan düşüncesinde ortaya çıkan diyalektik argüman, karşı tarafın argümanlarını çürütmek; karşı tarafta açık aramak ve kendi fikirlerinin üstün gelmesi üzerine kuruludur. Diyalog, açık arama merkezli değildir; onun yerine karşı tarafı anlamaya odaklanır. Karşı tarafı rakip olarak değil anlamanın bir parçası olarak görür (Davey, 2006). Bunu yaparken *benim anlamadığım ya da göremediğim ne var* şeklindeki sorulara yanıtlar bulmaya çalışır ve böylece anlam daha *bütüncül* (*holistik*) bir çerçeveye oturur.

Felsefi hermenötik düşüncede, bireyler olarak bizim yapacağımız yorumlar sonludur; ancak dilin kendisi ve üzerinde çalışılan konuya yapılabilecek yorumlar sonsuzdur. Yani herhangi bir alanda ve konuda yapabileceğimiz en detaylı yorumlamanın bile sonu vardır ve yorumlarımızla konunun kendisini tamamen tüketemeyiz. Örneğin “coğrafyada yer” konusu üzerine istediğimiz kadar geniş yorum yapmaya çalışırsak çalışalım konuyu tam anlamıyla bitirip sonlandıramayız. Konunun kendisi *tüketilmemiştir*; aksine tartışılmaya, araştırılmaya ve yorumlanmaya devam edilecektir. Hermenötik, bizim yorumlamamızın *sonlu* (*finitude*) olduğunu kabul etmemizi beklerken bu duruma olumlu bir özellik atfetmektedir. Çünkü yaptığımız yorumların ne kadar doğru olduğunu düşünürsek düşünelim bundan daha iyisi olabileceğini kabul etmiş oluruz (Caputo, 2018). Bu kabullenme daha iyi yorumlama arayışımızın gerekçesini oluşturacaktır. Böylece yorumlamamızda *farklı* olanı ve göremediğimiz yanların olabileceğini kabullenmiş olur ve arayışlarımıza devam ederiz. Hermenötik ayrıca bizim yaptığımız yorumlar ve diğerleri tarafından yapılan yorumlamalara karşı belirli bir oranda şüpheyle yaklaşmamız gerektiğini belirtmektedir. Literatürde bu kavram *şüphe hermenötiği* olarak bilinmektedir. Zira yorumlarımızda bazen diğerlerini değil; kendimizi de kandırılmış olabiliriz. Sahip olduğumuz konumsallığımız, ön yargılarımız ve eksik bilgilerimiz yorumlarımızı etkileyebilir. Bu nedenle, her türlü yorumlamaya nihai yorum olarak bakmaktan ziyade belirli bir mesafeden sorgulayarak yaklaşmak yerinde olacaktır (Scott-Baumann, 2012).

Hermenötik yorumlamada *parça-bütün-parça* ya da *bütün-parça* şeklinde belirtilen ve anlamaya yardımcı olan yaklaşıma *hermenötik döngü* (hermeneutical circle) denilmektedir. Herhangi bir metin ele alınırken öncelikle belirli bir parçaya odaklanılır daha sonra ilgili parçanın bütün metin içinde nasıl bir anlama geldiği yorumlanır ve aralarında belirli yorum farkı olup olmadığı gözlemlenir (Caputo, 2018). Hermenötik anlayışta yorumlama yapan kişinin teorik altyapısı, bakış açısı ve bu bakış açılarını aldığı tarihsel gelenek yorumlamaları önemli ölçüde etkiler. Gadamer (2004), tarihsel yaşantıdan aldığımız her türlü değeri (bilimsel, kültürel, sosyal) *gelenek*³ olarak adlandırmaktadır ve geleneğin anlamada önemli bir yeri vardır (Ulukütük, 2013). Bu gelenekten elde ettiğimiz değerleri ise provokatif bir şekilde *ön yargılar* olarak tanımlamaktadır. Buradaki ön yargılar, günlük yaşamda kullandığımız önyargılar veya peşin fikirler anlamında değil, daha çok doğar doğmaz içinde bulunduğumuz bağlamdan bize geçen değerler bütünü olarak anlaşılır. Hermenötik yorumlama, *aşkın (transcendence)* bir özellik gösterir. Bu aşkınlık, insan tecrübesinin ötesinde değildir; aksine diyalog ve etkileşimler yoluyla elde ettiğimiz mevcut yorumları, yeni perspektiflerle geliştirerek daha üst bir düzeye taşıma sürecini ifade eder. Hermenötik yaklaşım fenomenoloji gibi katı bir metodolojik çerçeveye oturtulmaz. Nitekim Gadamer felsefi hermenötik anlayışını böyle bir çerçeveye oturtmamış ve rijit bir çerçevenin hermenötik yorumlamayı amacından uzaklaştıracağını belirtmiştir. Hermenötik pozitivist objektifliği reddederken tamamen objektiviteden vazgeçmez. Sübjektiflikten objektifliğe doğru bir geçiş yapar. Sübjektif olarak yaşadığımız ortak noktalardan objektif bir bakış açısına varılmaktadır (Davey, 2006).

Özetle hermenötik yorumlama; farklılığı, farklı olanla yüzleşmeyi, dönüşmeyi, fikirlerin birbirleriyle diyalogunu, anlamayı ve aşkınlığı amaçlamaktadır. Bu noktada en önemli şey farklılık karşısındaki tutumumuzdur. Zira çoğumuz farklı olanla karşılaştığımızda karşımızdakini anlamak yerine kendi düşüncemize bağlı kalmayı tercih edebiliyoruz. Hermenötik çok açık prensipler ortaya koymaktadır; ancak bu prensiplerin uygulanması bizlerin diyaloga ve farklı yorumlamalara açık olmamızdan geçmektedir. Hermenötik ve diğer teorik yapılar daha çok idealize etme durumlarını analiz eder. Bu düşünce demetlerini hayata geçirmek, bizim istememize ve çabalamamıza bağlıdır.

3 Literatürde Gadamer'in gelenek kavramı ile fenomenolojik yaşam dünyası (lifeworld) ve Bourdieu'nun habitus kavramları arasında önemli benzerlikler olduğu vurgulanmaktadır.

Felsefi Hermenötik ve Yer

Başlığa giriş yaparken yer ile ilgili terminolojik bir noktaya açıklık getirmemiz gerekmektedir. Türkçe’de “yer ile ilgili olan” anlamına gelen ve sıfat olarak kullanılan “yersel” sözcüğü geçse de bu sözcüğün kullanımı tam olarak yerleşmemiş ve kulak tırmalamaktadır. Mekân/mekânsal, bölge/bölgesel, çevre/çevresel uyumları yer/yersel söz öbeğinde bulunmamaktadır. Jeff Malpas’ın (2018) sıklıkla kullandığı *yer ile ilgili olan* anlamına gelen *topolojik* sıfatı çok daha uygun durmaktadır. Zira hem ilişkiselliğe açık hem de topos/topoğrafya/topofili/topofobi gibi coğrafi terimlerle aynı etimolojiye sahip olduğu için rahatlıkla kullanılabilir. Bu nedenle, çalışma boyunca ‘topolojik’ sıfatı, *yer ile ilgili olan* anlamında kullanılacaktır. Coğrafyanın en temel kavramlarından biri olan yer, anlam dünyamızın çok önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Coğrafyanın diğer kavramlarına göre yer daha anlam yüklüdür (Tuan, 1974; 1977) ve bu nedenle Cresswell (2013; 2015) yeri, *anlam yüklü lokasyon* olarak tanımlamaktadır. Lokasyon, enlem ve boylamla tam olarak saptanan bir yerdir; ancak konumuz olan yer anlam yüklü olan lokasyondur. Bu çalışmada kullandığımız yer tanımı ise şöyledir: *Sınırları kısmen belirli; diğer yerler ile ilişkiselliği olan; her türlü anlamın yüklendiği ve aynı zamanda anlamın da kaynağı olan lokasyonlardır*. Bu tanımdan yola çıkarak ilerlediğimiz alt başlıklarda yerin ontolojisi; yerin epistemolojisi ve topolojik kavramlar ele alınmaktadır. Literatürde, yerin ontolojisi üzerine yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu, ancak yerin epistemolojisi ve topolojik kavramlar üzerine yapılan çalışmaların daha kapsamlı olduğu gözlemlenmektedir.

Yer ve Ontolojisi

Yer nedir? Yerin doğası nedir? Herhangi spesifik bir yerden bağımsız olarak bizzat yerin kendisi ne anlama gelmektedir? Yer nasıl var olmaktadır? Bu ve benzeri ontolojik soruların elbette kesin yanıtı yoktur; ancak bu yanıt aramaya çalışmamız ve sorgulamayacağımız anlamına gelmemektedir. İlk olarak; yer varlığımızın ayrılmaz bir parçasıdır; dünyada var olma halimizin bir koşuludur; yani yerle birlikte varız; nitekim yer bedenlerimizin görünmez bir parçasını oluşturmaktadır (Janz, 2017a). Biraz dikkatle gözlemlediğimizde belirli bir yere gömülü olduğumuzu ve o yerden dünyaya baktığımızı fark ederiz. Yer beraberinde *yerleşmeyi* getirir. Yerleşilen coğrafyaların yani ökümenin birer parçasıyız. Hem fiziksel olarak bir konuma yerleşir hem de bakış açımızın bir kısmını bu yerleşmeden alırız. Yerden ayrı düşünülmemeyeceğimiz gibi yer de bizlerden ayrı düşünülmemektedir. Zira bahse konu olan yer-imiz anlam yüklü olan ve yalnızca boşluktan meydana gelen mekân değildir (Malpas,

2018). Bu nedenle, olmak bir yerde bulunmaktır. Olmak Heidegger'in deyişle dünyada olmaktır. Olmak dünyada başkalarıyla birlikte olmaktır (being-in-the-world-with-others⁴) (Heidegger, 2023 [1927]). Bu dünyada *hermenötik-ötekiler* ile varız. Anlamın tek kaynağı yalnızca *ben* değilim. *Yer ve diğerleri* ile bu kaynak olma durumunu paylaşıyoruz. Dolayısıyla, varlığımız topolojik ve bireyler arasındır; yani olmanın kendisi yeri ve diğerlerini içerir. Sadece *yer üzerinden* değil; *yer-ile* birlikte varız. Yer, yalnızca araç değil; bizzat varlığımızın ve olma halimizin kaynağıdır (Malpas, 2021).

Heidegger'in en bilinen kavramı *Dasein* (orada olmak/there being) anlamına gelmektedir. Ona göre, *burada, orada* ya da *şuradayız* ama mutlaka bir yerdeyiz. Zira soyutlanmış bir şekilde boşlukta yaşamıyoruz. İnsanın varlığı (human existence) anlamında kullanılan *Dasein* *hermenötik* bir varlıktır. *Dasein* daima ontolojik olarak bir şey ile birlikte vardır (yer, diğer insanlar, her türlü obje). Bu anlayışla Heidegger insanı topolojik bir varlık olarak görmektedir. Zira dünyada var olması ile anlam kazanmaktadır. Heidegger, Batı düşünce tarihindeki en büyük sorunun insanı soyut ve yerden bağımsız bir şekilde ele almak olduğunu ve varlığın kendisinin yer ile olan ilişkisinin gözden kaçırıldığını belirtmektedir (Heidegger, 2023 [1927]). Böylece hermenötik döngüdeki bazı parçalar (yer ve özneler arası ilişkisellik) görülmediği için sonuç olarak bütün de gözden kaçırılmıştır. Oysa hermenötik yorumlamada diğerleri olmazsa olmaz koşuldur ve diğerleri ile yorumlama daha "tam" olur. Başka bir örnekle bakacak olursak; Descartes gibi sadece *düşündüğümüz* için var değiliz; *bir yerde olduğumuz* için varız. Üstelik Descartes da düşünürken odasında ve yanan ateşin karşısında oturuyordu. Yani bir yerdeydi. Düşüncelerinde de yalnız değildi. Zira zihninde Tanrı, skeptik düşünürler ve onu emin olmak konusunda yanılabilecek şeytanın varlığından şüphe ediyordu (Marias, 2012). Descartes, kendi düşünce sisteminde öyle görünmese de, o da herkes gibi topolojik bir varlıktır ve bireyler arası anlam dünyasının parçasıdır.

Tüm kavramlardan, anlamlardan ve teorilerden arındırarak daha öz bir yer tanımı, yer varlığı ve yer yaklaşımına ulaşmak mümkün müdür? Bu tür ve benzeri bir soruya yanıtımız kategorik olarak *hayır*dır. Zira her zaman bir şeyi bir şey olarak algılıyoruz. Bir şeyin kendisine ya da özüne ulaşmak diye bir gerçeklik bulunmamaktadır. Sıklıkla kullanılan metaforda olduğu gibi bir soğanın halkalarını soyup en merkezi kısmına ulaştığımız gibi yerin öz varlığına ve merkezi anlamına ulaşmak mümkün değildir. Tam bu noktada anahtar sözcüğümüz "olmayı" da içeren "*ol-arak*" kelimesidir. Her zaman birisini

4 İngilizcede bu ifadeler çoğunlukla tire işareti ile birlikte verilmektedir. "Olmak, dünya ve diğerleri" gibi kavramların nasıl birbirine bağlı olduğunu ve arada boşluk olmadığını belirtmek için tire işareti kullanılmaktadır.

birisi olarak görüyoruz. Anne olarak, işçi olarak, öğretmen olarak, güvenlik görevlisi olarak, çiftçi olarak liste sonsuza dek uzatılabilir. Yer'e gelirse ev olarak, mahalle olarak, şehir olarak, semt olarak, yuva olarak, metafor olarak, anlam kaynağı olarak...; liste yine uzamaktadır. Yani bir yer bir şey *olarak* vardır (*bir şey* ifadesi yerine istediğiniz bir ifadeyi yerleştirdiğinizde en azından sübjektif bir yer duygusu ortaya çıkmaktadır). Eğer yeri mevcut anlamından soyutladığınızı düşünürseniz bu defa *başka bir şey olarak* vardır. Yani daha alt katmanda keşfedilmeyi bekleyen temel bir anlam yoktur ve yer daima bir şey olarak karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Bu nedenle, İngilizce yer literatürde sürekli olarak "place as" (örneğin, place as home/place as source of meaning) ifadesi geçmektedir. Yer zaten *ol-arak* ifadesiyle bir şey *olmuş* ve anlam kazanmıştır. Anlam kazanmak için de bir yere ihtiyaç vardır. Kurtar'ın ifadesiyle "şey, her şeyden önce *yeryüzüne ait* bir şeydir. Yeryüzü olmaksızın bir şey olmak da olanaklı değildir" (Kurtar, 2012; vurgu eklendi).

Yer, sonlu bir olgu olup, kesin sınırlara sahip olmasa da ilişkisel bir yapının içinde bulunur. Bir yer, bir dizi anlam içerebilir; ancak ilgili yerin anlamı sonsuz değildir (Casey, 1997; Malpas, 2018). Örneğin, kendi mahallenizin resmi belediye sınırları dışında sizin zihninizde de bir sınırı vardır. Bu iki sınır birbiriyle uyumlayabilir ancak belirli bir sınırın varlığı kesindir. Mahallenizin anlamı sonsuza dek uzayamaz; ancak *yer olarak* belirli bir noktada anlamı tüketilir ve biter. Yer başka bir yere dönüşebilir; yeni anlam kazanabilir veya mevcut anlamını yitirebilir ama hepsi belirli bir mesafeden sonra anlam kaybı yaşamaya başlar. Anlam kaybının başladığı yerlerde ise başka yerler belirebilir ya da anlamın daha zayıf olduğu uzamsal anlamdaki mekân devreye girer (Malpas, 2021).

Gündelik yaşamımızda çoğunlukla yeri düşünmeden ve yer üzerine fazla kafa yormadan yaşarız. Yerin ne anlama geldiği ve ne hissettirdiği zihnimizi pek meşgul etmez. Sadece yaşarız ve yaşam cereyan ediyordur. Yaşamın cereyan etmesi hali *rutinimizin* önemli parçasıdır ve gündelik yaşamın çok büyük bir kısmını bu rutinler oluşturur (Seamon, 2023). Gündelik hayatta, sanki her şeyin doğal bir şekilde gerçekleştiği algısı mevcuttur. Kötü durumlar yaşansa da (ölümler, kazalar, iflaslar vb.) zaten bu tür durumların yaşamın bir parçası olduğunu kabul eder; ilgili durumları gündelik yaşamın içine absorbe ederek gömeriz. Bunlar zamanla rutin haline dönüşür. Bu bahsettiğimiz durum yani olguların üzerinde fazla düşünülmeden yaşandığı parçalar *idrak-öncesi* (pre-cognitive) ya da *düşünce/düşünümsel-öncesi* (pre-reflective) olarak adlandırılmaktadır (Seamon, 2023; Aho, 2017). Yani çoğu zaman yer ve diğer objeler üzerine düşünerek yaşamayız. Yer ve yaşamımızda kullandığımız tüm araç ve gereçleri ayrı birer objelermiş gibi algılamayız. Onlarla bütünleşmiş

gibi yaşarız. Örneğin, çalışma masana oturup bilgisayarını açıyor ve çalışmaya başlıyorsun. Arada çalan cep telefonuna cevap veriyorsun (ya da vermiyorsun!) daha sonra çalışmaya ara verip çay içiyorsun. Bu bağlamda; masa, bilgisayar, telefon ve çay bardağı ayrı birer obje veya nesne değildir. Zira idrak öncesi bu nesnelere ayrı birer parça olarak görmeyiz. Eğer bilgisayar çalışmazsa, gündelik yaşamın rutininden çıkar ve tamir edilmesi gereken ve üzerinde düşünülen bir nesneye dönüşür. Bilgisayar, orada *çıplak* bir şekilde diğer objelerden soyutlanmış olarak duruyordur. İdrak öncesi-sonrası yaklaşımın öncüsü olan Heidegger, çalışan bir çekicinin bozulmasıyla nesne haline dönüşmesi üzerinden ilgili süreci açıklamaktadır (Heidegger, 2023 [1927]). Heidegger'den sonra idrak-öncesi yaşantı çok daha fazla ele alınmaya başlanmıştır; çünkü gündelik yaşamımız, anlam dünyamızın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Yer ile ilişkimiz de önemli oranda bilişsel düzey öncesidir. Yer, çoğu zaman üzerinde düşünülen ayrı bir varlık değildir; ancak savaş, zorunlu göçler, doğal afetler ya da artan kira masrafları nedeniyle yaşadığınız evi, semti ya da şehri terk etmek zorunda kaldığınızda yer artık ayrı bir nesnedir. Yerle olan bağlarınız kristalize olmuş bir şekilde zihninizde belirmeye başlar. Yeri, kendimizden ayrı bir objeymiş gibi düşünmeye başlarız. Yerle ilgili anılar, topolojik hafıza ve yer duygunuz daha belirgin bir şekilde gözünüzde canlanır. Yer, gündelik yaşamın sıradanlığından çıkarak objektif bir nesne olarak karşınızda durmaktadır ve ayrı bir nesneymiş gibi yorumlanmaya başlanır. Bu nedenle, *yer* idrak öncesi ve sonrasında aynı yer *değildir*. Yerine ne derece yaşamlarımızın içine gömülü olduğu bu durumlarda daha açık bir şekilde görünür hale gelir.

Yer ve zamanı birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Yerine daha stabil anlam kazanması belirli bir süreci gerektirir. Bu nedenle, daha geniş bir *sürece* ihtiyaç vardır. Süreç içinde yerin anlamı (anlamın ne olduğundan bağımsız) hafızamızda şekillenmeye başlar. Bu şekillenme ile birlikte artık yer yeni bir kimlik edinmeye başlamıştır. 2015 İngiliz yapımı olan; 1970'li yıllarda geçen ve başrollerini Maggie Smith ve Alex Jennings'in paylaştığı *The Lady in the Van* isimli filmde yaşlı ve evsiz bir kadın yıkık dökük bir minibusünde yaşamaktadır (Fotoğraf 1). Londra'nın orta sınıf bir mahallesini kendisine mesken edinen Bayan Shepherd, minibüsü sürekli kaldırdığı için farklı evlerin önüne park etmekte; bu nedenle komşuları ve trafik görevlileriyle sorunlar yaşamaktadır. Bunun üzerine oyun yazarı olan ve yalnız yaşayan Alan, Bayan Shepherd'a minibüsünü evinin önündeki garaj yoluna park edebileceği teklifini yapar. Başlangıçta, üç ay gibi sürmesi planlanan bu misafirlik Bayan Shepherd'ın ölümüne dek 15 yıl sürer.

Fotoğraf 1: Bayan Shepherd, Yaşam Alanı Olan Minibüsü ve Alan

Kaynak: British Broadcasting Corporation ve Tristar Pictures

Zaman içinde Alan'ın evi ve mahalle yeni anlamlar kazanmaya başlar. Bayan Shepherd, Alan'ın ne tam olarak evinde yaşamamaktadır ne de onun evinden tamamen bağımsızdır. Bayan Shepherd artık *araf (liminal)* bir yerde yaşamaktadır. Alışık olduğumuz *göçebe (nomad)* ve *yerleşik (sedanter)* yaşam anlayışından farklı bir yaşam şekli ortaya çıkmıştır. Bayan Shepherd'ın sarı renge boyadığı minibüsü; etrafa saçılan kirli eşyaları; Alan'ın evini acil ihtiyaçları için kullanması; gelip giden komşular ve sosyal güvenlik görevlileri; Alan ile yaşadığı tartışmalar ve zamanla içten içe gelişen dostluklarıyla yer farklı anlamlarla yeniden üretilmiş ve zaman içinde bambaşka bir *kimlik* kazanmıştır.

Bu durumu bir de ülkemizde yaşanan olgusal gerçeklik üzerinden değerlendirelim. Türkiye'de sanayileşme 1950'li yıllardan itibaren özel sektör üzerinden hız kazanmıştır. Bu olgu ile birlikte ortaya çıkan yoğun şehir atmosferi yere ilişkin yaşanan kimlik krizini daha belirgin hale getirmiştir. O yüzden özellikle İstanbul'da veya Türkiye'deki diğer yoğun göç alan şehir yaşantılarımızda özgün bir kimlik bulmakta güçlük çekiyoruz. Estetik ve imar açısından arafta olmamız, şehirlerimizin sadece inşa edilmiş, ancak gerçek anlamda imar edilmemiş olduğunu gösteriyor. Amerikan gökdelenleri imar edilmişken, İstanbul'daki gökdelenler ve apartmanlar sadece inşa edilmiş gibidir.

Çünkü bu yapılar, mistik bakışımızı, ruhumuzu ve toplumsal hafızamızı yansıtmaktan uzaktır; adeta topolojik ve topografik öğelerle özdeşleşmeyen bir formda inşa edilmiştir. Buna karşın, Süleymaniye Medresesi, Bursa Ulucami ve Selimiye Camii gibi eserler gerçek bir imarın örnekleri olarak öne çıkar (Ökten, 2018) ve çok sayıda turist tarafından ziyaret edilir. Yeni inşalar ile yer farklı kimlik kazanmaya devam etmektedir.

Williams ve Miller (2021), sosyal bilimlerdeki yaklaşımlar; dünyadaki değişimler ve mekânsal dönüş ile birlikte yerin farklı dönemlerde farklı şekilde görüldüğünü belirtmektedir. Yani yer ontolojik olarak farklı lenslerle daha farklı algılanmaktadır. Her ne kadar belirli bir dönem içinde bir anlayış dominant olsa da diğer görme şekilleri de varlığını sürdürmektedir. Williams ve Miller, *metateorik*⁵ anlar olarak tanımladıkları yeri ele alma şekillerini *modernist, hümanist, deneyimsel, yapılandırmacı, performatif, sistemik-sosyal-ekolojik* şeklinde adlandırmaktadır. 1970'li yıllardan önce *modernist metateoride* yer tıpkı mekân gibi edilgen bir alıcı/konteynır şeklinde görülüyordu; yani yer aktif bir bileşen değildi. Coğrafya içindeki nicel devrim döneminde, böyle bir yer anlayış hâkimdi. Yer daha çok bir araç olarak düşünülmekteydi (Cresswell, 2015). 1970'li yıllarda *hümanist metateori* anlayışında insanın varlığı topolojik olarak görülmüş ve insanın yer ile olan duygusal ilişkileri üzerine daha çok odaklanılmıştır. Bu dönemde yer oldukça romantize edilirken *yer bağlılığı* kavramı ön plana çıkmıştır (Cresswell, 2013). 1970'li yılların sonu ve 80'li yıllarda ortaya çıkan *deneyimsel metateori* anlayışında spesifik yer olarak yerleşim alanlarının nasıl tecrübe edildiği üzerine odaklanılmıştır. Sadece yerin kendisi değil somut yerlerin yer duygusu çalışmalara konu edilmiştir. Yer duygusu ve psikolojik-sosyal süreçler arasındaki ilişkisellikler araştırılmıştır. 1980'li yılların sonu ve 2000'li yılların başını kapsayan dönemi araştırmacılar *eleştirel-yapılandırmacı metateori* olarak adlandırmaktadır. Bu dönemde, sosyal kimlikler ile yer arasındaki ilişkisellik odak noktası olurken yer daha çok sosyal yapılandırma olarak görülmüştür. Ayrıca kapitalizmin yer üzerindeki etkileri de bu dönem eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu yaklaşımda yer daha ilişkiyel bir şekilde ele alınmış yer sabit bir varlık olarak görülmemiştir. 2000'li yıllarda gelişen *performatif metateoride* ilişkiyel bakış açısı daha ileri noktaya taşınmıştır. Yer bağlılığı kavramı daha geçişken ve flu olarak görülmüştür. Yer, beden ve pratik kavramları öne çıkmıştır. Yer bizim pratiklerimizle ortaya çıkıp anlam kazanmaktadır. Yazarlar, 2010 sonrasındaki yer bakışımı sistemik düşünme olarak isimlendirmektedir. Bu dönemde, çevresel sorunlara olan ilginin artmasıyla yer daha çok *sosyal-ekolojik birlikler (assemblages)* olarak

5 Metateori (Meta-teori), teorinin teorisi anlamına gelmektedir. Herhangi bir teorinin ne anlama geldiği, tanımı ve analizine odaklanan teoridir.

görülmektedir. Yer üzerinden sosyal ve ekolojik süreçler arasındaki bağlar araştırmaların temel konusu olmuş; yer ile ilgili kolektif varlıkların nasıl korunabileceği ve yönetileceği üzerine odaklanılmıştır (Williams ve Miller, 2021). Bu aşamada, iki noktanın altının çizilmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi, yer her zaman aynı kalan bir varlık değildir. Bakış açılarına göre yerin varlığı ve anlamı değişmektedir. İkincisi, bu metateorik anların çoğu aynı anda yaşanmaktadır. Her ne kadar bir dönem bir anlayış hâkim olsa da diğer anlayışlar varlığını sürdürmektedir. Örneğin, 1970'li yıllarda ortaya çıkan hümanist metateori (hümanistik coğrafya) dominant olmasa da halen varlığını sürdürmektedir. Yani lineer bir şekilde biri bitip diğeri başlamamaktadır.

Yer ve Epistemolojisi

Yer ve yere ait üretilmiş ve yaygın kullanılan birçok kavram vardır. Örneğin, *yer duygusu* (sense of place), *küresel yer duygusu* (global sense of place), *topofili* (topophilia), *topofobi* (topophobia), *yer aidiyeti* (place attachment), *hafıza yerleri/mekânları* (les lieux de mémoire, literatüre Fransızcadan girmiştir), *yer kimliği* (place identity), *yersizlik* (placelessness, non-place), *yerin ruhu* (genius loci) yer ile ilgili en bilinen kavramlardır. Bu topolojik terimleri en kapsayıcı olanı ise *yer duygusu* kavramıdır. Yer ile ilgili hem olumlu hem olumsuz hem de belirsiz olan hislerimiz bu kavram ile ifade edilebilmektedir. Örneğin, yer ile ilgili olumlu bağlarımız anlamına gelen *topofili* kavramı ile yere verdiğimiz olumsuz anlamları tanımlamada kullanılan *topofobi* kavramları yer duygusu ile ilişkilidir (Tuan, 1974;1977). Aynı şekilde, *yerin ruhu* kavramı ise ilk olarak dini kaynaklarda yer almasına karşın günümüz literatüründe bir yerin atmosferi, genel havası ve dolayısıyla yer duygusu ile bağıntılı bir şekilde kullanılmaktadır. *Yersizlik* kavramı ise; herhangi bir yer ile ilgili olarak belirgin bir yer duygusunun tam olarak gelişmemesi şeklinde tanımlanmaktadır. Örneğin, hızlı sanayileşme ve şehirleşme ile birlikte terminaller, otoyollar ve duraklar genelde yer duygusunun zayıf olduğu alanlar olarak verilmektedir (Relph, 1976; Augé, 1995). Bu kavramların hepsinin ortak özelliği ise topolojik duygularla ilgili olması ve dolayısıyla bu duyguların yorumlanmasıyla ortaya çıkmasıdır.

Yukarıda açıklanan kavramlar ve yerin epistemolojisi üzerine, literatürde çeşitli ve içerik bakımından oldukça zengin çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; Deniz, Özgür ve Öksüz (2019), toplumsal hafıza ve mekân ilişkiselliğini spesifik bir yer olan İstanbul'daki Aya Panteleymon Ortodoks Kilisesi ve kilise katılımcıları üzerinden okumaktadır. Çalışmada, kilisenin değişen koşullara rağmen farklı yerlerden gelen ve farklı kimliklerden oluşan bireyleri

bir arada tutmadaki etkisinin altı çizilmekte ve ilgili yer *tutkal* metaforuyla açıklanmaktadır (vurgu eklendi). Bireysel ve toplumsal hafızamız zayıf olabilir; bizi yanılabilir; eksik ve yanlış hatırlayabiliriz. Çalışmada da bahsedildiği gibi tam bu noktada mekân devreye girmektedir. Hafızamızı ve geçmişimizi *bir yere* demirleyerek daha iyi hatırlar ve taze tutarız. Tutkal işlevi gören yer, bireysel ve toplumsal hafızanın kısmen de olsa sabitlenmesine ve yaşatılmasına yardımcı olur. Bir başka çalışmada, Özgür (2021), topolojik kavramlardan olan yer duygusu, yer bağlılığı ve yer (kent) kimliğinin hümanistik coğrafya paradigması üzerinden daha iyi verilebileceğini ve bu yaklaşımın ihmal edildiğini vurgulamaktadır. Tuncer (2019), sosyolojik bir bakışla özel bir mekân olan ev üzerine odaklanmakta; evin araştırma sahası olarak veri toplama sürecindeki önemini vurgulamakta; yaptığı görüşmelerin özel ve kamusal mekânlarda kadınların tecrübelerini aktarmadaki rolüne dikkat çekmektedir. Arı (2023), ise Türkiye’de Cumhuriyet döneminde yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştirilmesiyle tarihsel ve politik süreçler arasında ilişkisellik kurmakta ve yer isimlerinin değiştirilmesini mekâna kimlik verme arayışı olarak görmektedir. Yüceşahin ve Yazgan (2017), Türkiye’de çevrenin cinsiyetçi bir bakış açısıyla inşa edildiğini ve mekânların cinsiyetlere göre kodlandığını belirtmektedir. Onlara göre, özellikle kamusal mekânlar erkek egemen gözüyle inşa edilmiş ve kadının mekânsal hareketliliği erkeğe göre önemli oranda kısıtlanmıştır. Kervankıran, Kurnaz ve Başçı (2021), yer ve ötekileştirme kavramlarını ampirik bir çalışmayla Göbekli Tepe ve sakinleri üzerinden ele almaktadır. Çalışmada yerin metalaştırılması ve ilgili yerde yaşayan halkın yavaş yavaş yer ile ilgili yaşadıkları kopuşlar aşağıdaki alıntıda da görüldüğü gibi canlı bir şekilde aktarılmıştır;

...“görüşülen kişilerin açıkça kullandıkları “*eski Göbekli*”, “*bizim olan*” ifadeleri bir *kopuşun* göstergesidir. Görüşmeye katılan ve Göbekli Tepe’ye saygısından dolayı buradaki küçük bir taşı bile evine götüren 104 yaşındaki Ayşe ninenin *bu yere* gösterdiği saygıyı buraya gelen hangi ziyaretçi gösterebilir?”...(vurgu eklendi).

Bu alıntılanan çalışmalarda, en önemli topolojik kavramlar olan yer duygusu, yer aidiyeti, yer kimliği ve hafıza mekânları üzerinde durulmuş ve yer-insan ilişkiselliğine farklı açılardan yaklaşılmıştır. Yeri açıklarken alıntılanan çalışmada da görüldüğü gibi sık sık metaforlardan faydalanılmaktadır. Yerin sabit bir anlamı olmadığı ve zamanla değişim geçirdiği de gözlemlenmektedir. Ayrıca değişen politik, ekonomik, demografik, kültürel ve sosyal koşullar ile yer arasında sıkı bir ilişkiler ağının varlığı dikkat çekmektedir. Bu noktada eklemek istediğimiz bir nokta ise bahsettiğimiz çalışmalarda mekân kavramı sıklıkla geçmektedir; ancak araştırmacıların kullandığı mekân anlayışı

yer anlamında kullanılan mekândır. Uzam ya da boşluk anlamında kullanılan mekân değildir. Coğrafya literatüründe bu bağlamlarda yer ve mekân sıklıkla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu son ifadeyi özellikle öğrenciler için ekleme ihtiyacı duyduk. Zira öğrenciler mekân konusu işlenirken neden yerden bahsettiğimizi ya da yer konusu işlenirken neden sıklıkla mekân sözcüğünün geçtiğine anlam vermeye çalışmaktadır.

Yer ve anlamı üzerine *evrensel* çıkarımlar yapmak çoğu zaman gerçek olanla çelişebilmektedir. Hermenötiğin aradığı diğer/diğerleri olmaksızın daha geniş ve kabul edilebilir bir yer anlayışına ulaşmamız mümkün değildir. Hermenötik, yorumlamada bağlamın hayati önemine, farklılığa ve farklı yorumlamaları önemsemektedir. Elbette yer bağlamında da anlam ve yorumlama farklılıkları dikkate aldığımızda daha doyurucu olmaktadır. Örneğin, okumakta olduğunuz çalışmanın iki yazarı dahi aynı yer duygusuna sahip değildir. Yazarlardan biri (Münür Bilgili) doğup büyüdüğü yere bağlı olmasına karşın yaşadığı Kadıköy'ü daha fazla benimseyip ilgili yeri yaşam alanı olarak görmektedir. Diğer yazar (Salih Yıldırım) ise İstanbul'da yaşamasına karşın doğup büyüdüğü Tekirdağ'ı yer kimliğinin en önemli parçası olarak görmekte ve her tatilde Tekirdağ'ı mutlaka ziyaret etmektedir. Literatürdeki diğer bir örnekle konuyu açabiliriz. Feminist coğrafyacı Gillian Rose, *Feminizm ve Coğrafya* (1993) adlı kitabında hümanist coğrafyanın önde gelen isimlerinden Yi-Fu Tuan'ın ev ve yer anlayışını sert bir dille eleştirmektedir. Ona göre, Tuan ev ortamını romantize etmekte; erkeği merkeze alarak kadını göz ardı etmekte ve yer tecrübelerini erkek bakış açısından görmektedir, ancak bunu evrensel bir tecrübeymiş gibi sunmaktadır. Üstelik Tuan, kadını çoğunlukla beden üzerinden ele almakta ve kadınların yaşadığı tecrübeleri es geçmektedir. Rose'a göre ev, kadınların en fazla baskı, şiddet ve tacize maruz kaldığı bir yerdir. Ayrıca ev ortamında erkek bakış açısıyla ilgisi olmayan tecrübeleri, kadınların gündelik yaşamlarında tecrübe ettiklerini belirtmektedir. Yani Tuan kendi yer duygusunu hermenötik şüphecilikten yoksun bir biçimde evrensel bir noktaya taşımış ve gerçeği yansıtmayan bir genellemeye ulaşmıştır. Hermenötik yorumlayıcı bir bakış; Tuan ve diğer bazı hümanistik coğrafyacıların⁶ kendilerinde olmayan bakış açısını göremediğini, kendilerine yabancı olanla diyaloga giremediğini ve daha aşkın bir yorumlamaya ulaşamadığını söylüyor. Böylece *kendindeki diğer* eksik kalmış ve hermenötik döngüdeki sadece bir parça görülmüş; ancak diğer parçalar ve bütün gözden kaçırılmıştır. Oysa ev, kadının en fazla zaman geçirdiği yerlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla kadına yer açmayan ya da kısıtlı yer açan her türlü topolojik yorumlama eksik kalacaktır.

6 Gillian Rose, benzer eleştiriye hümanist coğrafyacı Edward Relph için de yapmaktadır.

Yere atfettiğimiz anlam ve yer duygusu diğer olguların yanı sıra özellikle *ekonomik* koşullarla sıkı bir bağ içerisindedir. Son yıllarda azalan alım gücüyle birlikte ev kiralari astronomik bir şekilde artmaktadır. Gündelik yaşamımızda ev sahibinin kiracısından sıklıkla %100 veya %200 oranında kiraya zam istemesi haberleri ise neredeyse rutinleşmiştir. Resmi kira artış oranını bu olmadığını ve istediği zam artışını veremeyeceğinizi söylediğinizde ise sizden çok büyük ihtimalle evden çıkmanızı isteyecek ya da durum mahkemeye taşınacaktır. TÜİK verilerine göre, 2022 yılında İstanbul'a 385 bin kişi göç etmiştir. İlginç olan ise aynı yıl içinde 418 bin kişi İstanbul'dan göç etmiştir (TÜİK, 2023). İş imkânları ve olanakların en fazla olduğu bir metropol-den göç edenlerin sayısının daha fazla olması yaşam şartlarının ağırlaşması ve dolayısıyla kira artışlarıyla yakından ilgilidir. Bu durum, yer duygusu üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır, çünkü artık alışık olduğumuz yerden ayrılmak zorunda kalmışızdır. Böylelikle yer, artık rutinimizin ve alışkanlıklarımızın bir parçası olmaktan çıkmıştır. Daha önceki bölümde de bahsedildiği gibi yer duygusu sarsıntı geçirmiş ve yer ayrı bir nesne olarak zihnimizde belirlemeye başlamıştır. Yer artık daha farklı şekilde tecrübe edilmektedir. Bu nedenle; yer duygusu, yer aidiyeti ve yer kimliği kavramları ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerden bağımsız değildir. Bahsettiğimiz bağlamda ise *ekonomi* en önemli faktör olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç

Hermenötik ve yer ilişkiselliği, yerin sürekli yorumlandığını, dilsel varlıklar olarak anlamın dil üzerinden şekillendiğini, tarih ve değerlerin günümüz yorumlarını etkilediğini, diğer bakış açılarına açık olmanın önemli olduğunu, yerin parça-bütün ilişkisi içinde ele alınması gerektiğini, aşkınlığın yorumu zenginleştirdiğini ve şüphelilikle her yorumun sorgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle hermenötik ve yer ilişkiselliğini kısaca şöyle özetleyebiliriz;

- Hermenötiğe göre her şey yorumlamanın alanına girmektedir ve yorumlamanın bir sonu yoktur. Dolayısıyla yer, yer kesin ve sabit bir anlamı olan bir kavram değildir; sürekli yorumlanmaktadır ve anlamı yeni yorumlarla değişmektedir. Yer üzerine yapacağımız yorumlar ile yerin yorumu tamamlanmış olmamaktadır. Yani konunun kendisi en iyi yorumla bile bitmemiştir.
- Hermenötiğe göre dilsel varlıklar olduğumuz için anlam dünyamızın büyük bir kısmı dil üzerinden şekillenmektedir. Yer ise literatürde çoğunlukla *metin (text)* metaforuyla açıklanmaktadır (Janz, 2017b). Tıpkı bir kitabın içindeki cümleler, paragraflar ve bölümler arasındaki

bağlantılar ve ilişkisellikler irdelendiği gibi; yer de diğer yerlerle olan bağlantıları ve ilişkiselliği dikkate alınarak yorumlanmalıdır.

- Hermenötik yorumlama bağlamında, tarihten gelen yaklaşım ve değerler, günümüzde yaptığımız yorumları önemli ölçüde etkilemektedir. Yorumlama sürekli ve sonsuz olabilir, ancak sıfırdan başlamaz; çünkü yorumun kaynağı, geçmişten gelen kültür ve değer yargılarından oluşur. Yer yorumlanması da yeni başlayan bir olgu değildir. Nitekim çalışma içinde görüldüğü gibi yer anlayışı zamanla değişmiş ve geçmişten gelen yer anlayışı mevcut anlayış üzerinde etkili olmuştur.
- Hermenötik *değeri* önemser. Bu diğer yorumlamaya taraf olan her şeydir; yorumladığınız bir metin, bir diyalog, bir davranış, bir kişi veya bir kitap olabilir. Diğerlerinin yorumlarıyla ufuklar genişler ve kaynaşır. Yeri yorumlarken, kendi bakış açımızı evrensel bir bakış açısıymış gibi sunmak yerine, belirli bir konumdan yerin yorumunu yaptığımızı gözden kaçırmamalıyız. Yer üzerine birçok sübjektif bakış açısı ve görüş olabilir. Önemli olan, bu sübjektif bakış açıları arasında ortak noktalar bulmak ve objektifliğe bu şekilde ulaşmaktır.
- Hermenötik döngüde, *parça-bütün* ilişkisi büyük önem taşır. Bir metnin önce bir parçası yorumlanır; ardından bu parçanın bütün metin içinde ne anlama geldiği yorumuna geçilir. Bütün yorumlandıktan sonra da parçaların ayrı olarak yorumlanması yapılabilmektedir. Yer, diğer yerlerden soyut bir şekilde ele alınmamalıdır. Bir yer ancak diğer yerlerden farklılığı ile ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, yerler arasındaki ilişki parça-parça veya parça-bütün ilişkisi olarak görülmeli ve yer farklı açılarından yorumlanmalıdır.
- Hermenötik, *aşkın* bir özellik gösterir. Diğer bir ifadeyle, bir metnin farklı şekillerde yorumlanarak yorumun daha üst bir seviyeye taşınması aşkınlık olarak nitelendirilir. Yer de farklı bakış açıları, farklı görüşler ve farklı teorik çerçevelerle bambaşka bir noktaya taşınabilir. Bu nedenle, mevcut yorum düzeyini aşmak için diğer görüşlere açık olmak önemlidir.
- Hermenötik yorumlamada *şüphelilik* önemli bir prensiptir. Her zaman yapılan yorumların doğru ya da doyurucu olup olmadığı sorgulanmalıdır. Gözden kaçan, görmezden gelinen veya bilgi eksikliği nedeniyle ulaşılamayan alt metinlerde farklı anlamlar olabilir. Bu yaklaşım, literatürde *şüpheli hermenötik* olarak bilinmektedir (Davey, 2006). Yeri yorumlarken de yer ile ilgili bakış açısının ve yer anlayışının mevcut güçlü sınıfların görüşü olup olmadığına ihtiyatlı bir şekilde yaklaşılmalıdır. Yer toplumdaki farklı sınıflar ve katmanları tarafından nasıl görüldüğü gözden kaçırılmamalıdır. Şüpheli hermenötik, yerin daha geniş bir tabandan yorumlanmasına kapı açmaktadır.

Yer kavramının kısmi stabilliğine rağmen, mekân; hız, değişim, dinamizm ve dönüşümle eşlenmektedir; ancak yaşam sadece mekânsal kavramlardan

ibaret değildir. Çoğu zaman; yer duygusuna, sakinliğe ve dinlenmeye ihtiyaç duyarız. Bu nedenle huzur arayışına gireriz. Dinlenmek ve sakinlik ise yeri çağrıştırmaktadır. Bu noktada amacımız yerin sorunsuz, sakin ve huzurlu olduğunu iddia etmek değil, yalnızca yer kavramının bu olgularla yakından ilişkili olduğunu ve tanımının anlam yüklü olduğunu belirtmektir. Yerin bu özelliğini vermesi elbette ekonomik, kültürel, politik ve sosyal süreçler ile yakından ilgilidir. Bu özellikleri göz ardı ettiğimizde, çalışmada da bahsedildiği gibi Yi-Fu Tuan'ın yaptığı hataya düşebiliriz. Yer'de huzur bulsak da bulmasak da, mekânın hızlılığı ve hareketliliğinden yorulduğumuzda, günlük yaşamımızın en önemli parçası olan yere yönelir; anlamı ve huzuru orada ararız.

Bu çalışmada görüldüğü gibi yer farklı dönemlerde çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. Özellikle insanın topolojik bir varlık olduğu ve yerden soyut bir şekilde yaşamını sürdürmediği vurgulanmıştır. İdrak-öncesi gündelik yaşamda bunu fark etmesek dahi her zaman yer ile birlikte var olmaktayız. Bu nedenle, olmak bir yerde olmaktır. Yer ayrıca kimlikler ile yakından ilişkilidir. Kimliklerimiz çoğu zaman yere gönderme yapmaktadır. Yere kimlik vermek ve ondan kimlik kazanmaktayız. Bu ilişki iki yönlü bir şekilde işlemektedir. Son yıllarda, neoliberal ekonomik yaklaşım ile birlikte doğa daha da metalaştırılmakta ve doğaya verilen zarar insan ve diğer yaşam formlarını tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Bu nedenle, yeri romantize etmeden ekolojik, politik ve ekonomik süreçlerle yerin daha geniş bir şekilde yorumlanması gerekmektedir. Nitekim son yıllarda yer sosyal-ekolojik bir varlık olarak ele alınmaktadır.

Hermenötik yorumlamayla ifade edecek olursak bu çalışmayla yer üzerine son sözü söylemedik zira söyleyemeyiz. Hermenötik daha iyi yorumlama stratejilerini sunarken, bizim vereceğimiz anlamların ve yorumların sonlu olduğunu kabul etmemizi bekler. Bu nedenle, her zaman her konuda daha iyi yorumlamanın kapısı açıktır. Yer, farklı bakış açılarından, farklı teorik çerçevelerden ve farklı pratikler ile sürekli olarak yorumlanmaya devam edilecektir. Bizler de topolojik varlıklar olarak yeri anlamaya çalışmaya devam edeceğiz.

Kaynakça

- Aho, K. (2017). A hermeneutics of the body and place in health and illness. Janz, B.B. (Ed.), *Place, space and hermeneutics* içinde (ss. 115-126). Springer International Publishing.
- Arı, Y. (2023). Giving identity to space through (re) naming: Practice of village renaming in the period of the republic of Turkey. Gerry O. R. (Ed.), *Place naming, identities and geography: Critical perspectives in a globalizing and standardizing world* içinde (ss. 365-382). Cham: Springer International Publish.
- Augé, M. (1995). *Non-places: Introduction to an anthropology of supermodernity*. London: Verso.
- Başaran, A. (2023). Türkçe felsefede “mekân” kavramının yerini belirlemek. *Felsefi Düşün - Akademik Felsefe Dergisi*, 10(21), 102-138.
- Bilgili, M. (2016). Coğrafya öğretiminde mekân ve yer karmaşası üzerine bir araştırma. *Coğrafya Eğitimi Dergisi*, 2(1), 11-19.
- Buttimer, A., ve Seamon, D. (1980). *The human experience of space and place*. New York, NY: St. Martin's Press.
- Caputo J. D. (2018). *Hermeneutics: Facts and interpretation in the age of information*. Pelican Penguin Books.
- Casey, E. (1997). *The fate of place: A philosophical history*. Berkeley: University of California Press.
- Cresswell, T. (2013). *Geographic thought: A critical introduction*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Cresswell, T. (2015). *Place: An introduction* (2nd ed.). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Davey N. (2006). *Unquiet understanding: Gadamer's philosophical hermeneutics*. SUNY.
- Deniz, A., Özgür, E. M. ve Öksüz, M. (2018). Dini mekânların toplumsal hafızaya etkileri: İstanbul Aya Panteleymon Ortodoks Kilisesi örneği. *International Journal of Geography and Geography Education*, 39, 171-188.
- Gadamer, H. G. (2004). *Truth and method*. London, UK: Continuum.
- Harvey, D. (1993). From space to place and back again. Bird, J., Curtis, B., Putnam, T., Robertson, G., Tickner, L. (Ed.), *Mapping the futures: Local cultures, global change* içinde (ss. 3-29). London: Routledge.
- Heidegger, M. (2023 [1927]). *Being and time*. General Press.
- Janz, B. (2017a). *Place, space and hermeneutics*. New York: Springer.
- Janz, B. (2017b). Is place a text? Janz, B. (Ed.), *Place, space and hermeneutics* içinde (ss. 23-35). Springer.
- Kervankıran, İ., Kurnaz, Z., ve Başçı, E. (2021). Bir yer olarak Göbekli Tepe'nin ötekileş(tiril) en son sakinleri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 24(3), 29-63. <https://doi.org/10.18490/sosars.1014205>
- Kurtar, S. (2012). Heidegger ve şeylerin sessizliği. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 5(1), 55-75.
- Malpas, J. (2018). *Place and experience: A philosophical topography* (2nd ed.). London: Routledge.
- Malpas, J. (2021). *Rethinking dwelling: Heidegger, place, architecture*. London: Bloomsbury Academic.

- Marias, J. (2012). *History of philosophy*. New York: Dover Publications.
- Merleau-Ponty, M. (2012). Phenomenology of perception. *International Journal of Philosophical Studies*, 20(4), 589-594. <https://doi.org/10.1080/09672559.2012.714262>
- Michel J. (2017) *Homo interpretans*. Paris: Hermann.
- Ökten, S. (2018). *İçimde AVM var*. Tuti Kitap.
- Özgür, E. M. (2021). Türk beşeri coğrafyasında ihmal edilmiş bir paradigma: Hümanist coğrafya. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(1), 205-224. <https://doi.org/10.51800/eccd.892187>
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion.
- Rose, G (1993). *Feminism and geography: The limits of geographical knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Schmidt, L. K. (2006). *Understanding hermeneutics*. Stocksfield: Acumen.
- Scott-Baumann, A. (2012). *Ricoeur and the hermeneutics of suspicion*. London: Continuum International Publishing Group.
- Seamon, D. (2023). *Phenomenological perspectives on place, lifeworlds, and lived emplacement: The selected writings of David Seamon*. New York: Routledge.
- Tuan, Y-F. (1974). Space and place: Humanistic perspective. C. Board, C., Chorley, R.J., Haggett, P., Stoddard, D. R. (Ed.), *Progress in geography* içinde (ss. 211-252). London: Edward Arnold.
- Tuan, Y-F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- TÜİK, (2023). Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Ististikleri-2022-49727>.
- Tuncer, S. (2019). The home as a field: researching women's public experiences in the domestic sphere. *Families, Relationships and Societies*. <https://doi.org/10.1332/204674319X15492790922031>
- Ulukütük, M. (2013). *Anlama ve gelenek, Gadamer'in felsefi hermeneutiğinde anlamada gelenek'in rolü sorunu*. Bilsam Yayınları.
- Usta, G. (2020). Mekân ve yer kavramlarının anlamsal açıdan incelenmesi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 10(1), 25-30.
- Williams, D, R. ve Miller, B., A. (2021). Metatheoretical moments in place attachment research. L. C. Manzo, P. Devine-Wright (Ed.), *Place attachment: Advances in theory, methods and applications* içinde (2nd ed.) (ss. 13-28). London: Routledge.
- Yüceşahin, M. M. ve Yazgan, P. (2017). Kentler toplumsal cinsiyetsiz değildir: Türkiye'de kentsel mekânın üretiminin feminist bir eleştirisi. *Kadın / Women 2000: Kadın Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 85-106.